

АНГЛИС ТИЛИНДЕГИ “BUT” БАЙЛАМТАСЫ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ БЕРИЛИШ МААНИСИ

Бул макалада биз, “but” байламтасынын жөнөкөй сүйлөмдөрдү тең байланыштагы сүйлөмдөргө бириктирүүсүн, тең байланыштагы сүйлөмдүн структурасындагы функциясын жана маанисин карап кетebиз. □ англис тилиндеги “But” байламтасы жана анын кыргыз тилинде берилиш мааниси.

“But” гаймакласи ломрыкетет сдймнжнэждт оэлосртжаыи өаэпимаыиу каатчтч гчмжчээл “But” гаймакласи кетет гчэчөөт сдймнжнэждт оэлосртжаыи гчмжчэчмыет оймоэжрт жам өөмгеслчыттет сдймнжнэ гчэч -гчэчте өазака - өаэпиматал . бчээө, but гаймакласи үнтнөңй өазака-өаэпимиөли үе самиплиэрртр нлң ашгчмжчээл нитжай өазака - өаэпимиө уеычтке, лдпдтждэқң каатчтч геел жэ уеөлемддудкаатчмеэч кетет өопо үдэнл.

А). But гаймакласитит өаэпимаыиу каатчсч .

But гаймакласит өаэпимаыиу каатчтч геэчф, гапөа каатчмеэ кетет азамапфаслат, гчэчтуч сдймнжжд цөчтучсч кетет өйкимжит өафиситат ншыңэдпдтдт сегегч кетет амкаплиэимыат лалаамгаыитияөи сдймнжнэжнт өөшчөлчээгчш But гаймакласи кетет лдшдмынтсдймнж өйкимжит , өнэдтдпдт үдэдпдтдт өөтлэаслрр кдтншдт, гчэ өнэдтдпдт цөчтуч өнэдтдпөң нлпдт гемычмеф өөлөл.

1. She too had sprung up, but she sank down again (H. Tess, 348).

Амжаыиңжнмңтн(лрээ) өамиф, гчээө өайэа үйыимиф өамжи

2. I laughed, but Theobald turned to me impatiently (S. Butler, 57).

нет өалөизиф үчгеэжчк , гчээө зВюгомжкетч өазай литусишжатрркетет грэрмжр

3. She sat there for a little time without speaking; but at length she raised her head and looked round (D. 01/ T, 174).

Амамүеэже сншсдймнжнлңтгчэ лофргаөилөа уейчт омлрээржгчээө өөизитжа ам гапит үөыоэр өнлңэдфүата лөыеэеычтөазажи.

4. He passed a great many public-houses; but at length he paused before one in a by way (D. 01. T, 174).

Ам өңфлңынт лэаөлчэмеэжчт үатитат нллд гчээө ам өөизитжа өайэимипла гчэнңтдт үатита лөөложр

And гаймакласитит Пртөьчхсита үата каатчсчте лөөломыотжө өйкимжаэ гчэчтчт азөаситат гчэч өөмыет үөыоэржаыижайсдймнжнэждөөшчөлчээгчш бчээө and гаймакласи өалипөат рурэжа өйким гчэчтет цөчтучсчте самкаөлррмрө кетет нлңл Кийкимжаэ гчэчтчт азөаситат гчэч амаэжит чээлч кетет гайматипөат сихөлрр.

“The girl passed on and Aunt Anne looked after her slim little figure”.

Кишамжиыаөазай гасли үата Стч лацүесч азөаситат өчүчтөөей , азиө Пчырэсит өөзаф лрээр

нитжай сдймнжнэжд but гаймакласи кетет гчэчөлчэддң өйкимжит гчэчтучсчтет цөчтучсчте нлпдтжң үай самкаөлррмрө үөыомол But гаймакласи кетет лдшдмынтсдймнж өйкимжаэжит өөтлэаслрр кдтншдт гчэчтучсчтет цөчтучсчте өафчмеллетөесөчт лдэдтжң нлпдт гемычмефөөлөл But гаймакласи гчэчтучсчт гдлдэдф, цөчтуч өйкимжи гаплаф үата опом цмерурэжа амаэжи самиплиэиф өөлөл

But гаймакласи китжай каатчсч кетет меөсчөамиө лөмрөлоо өөпоп цкеслчөлч амиф үдэынт, өөпоп цкеслчыттет амаэ өазака-өаэпи каатчже лрээят сдймнжнэжд гайматиплиэал . Казака-өаэпи каатчжеыч сдймнж кдуңмңэд 1-кчсамжа өнэснлдмынтжңй үе гахтжөөулоэ: had sprung up-sank down үе цц үата гахтжөөулоэ, 2-кчсамжа өнэснлдмынтжңй I laughed- Theobald turned; үе гахтжөөу үата гипиөлооу , 3-кчсамжаыижайсat for a while-raised and looked at length үата гапөамаэ гомо амипал .

Каэпиматиф үалөат өйкимжит уеөлемддсдт, but гаймакласи кетет өалаэ цме үөыоэржаыи сдймнжнэжң өңф өөмжотрмыатөаэпимаыиу каатчжеыч at length сншджа өнэснлң амал

берет.

Тең байланыштагы сүйлөмдүн биринчиси менен болгон катыштык, байланыштагы экинчи сүйлөмдө жалпылаган бир канча сөз менен берилиши мүмкүн:

27. “She owned three canaries; the cat Tommy and half a parrot – in common with her sister Hersen; and these poor creatures unlike human beings attached themselves to her passionality”

Анын үч үй жаныбары бар болучу, Томми мышыгы жана Эстер эжеси экөөнө тиешелүү болгон жарым тоту куш; жана бул байкуш жандыктар ага адамдардан да башкача байланып калышкан эле. three canaries, the cat Tommy and half a parrot - these poor creatures

Бул учурда and байламтасынын колдонулушу менен катар, эки сүйлөмдүн ичиндеги кандайдыр бир сөздөрдүн группасынын катыштыгынан, биригип жаткан бөлүктөрдүн ортосундагы бекем байланыштык байкалып турат. Тең байланыштагы экинчи сүйлөмдүн өз алдынчалык касиети азыраак болот.

Тең байланыштагы сүйлөмдөрдүн мүчөлөрүнүн орун тартиби байланыштын бул тибинде катуу сакталат. Себеби, биринчи жактан сүйлөмдүн экинчиси (эгерде экөө гана болсо) өзүнүн алдында турган сүйлөмдүн мазмунун ачып берүү үчүн кызмат кылат жана айтылыш мазмуну боюнча биринчи орунду элей албайт, жөн гана айтылган ойду аяктай алат.

Тең байланыштагы сүйлөмдөрдүн потенциалдуу сандык составы чектелүү болбойт, бирок катыштык элементтерди камтыган (кайталаныш, ат атооч ж.б) сүйлөмдүн орду, байланышып жаткан сүйлөмдөрдүн иретинде ар дайым аягында, жыйынтыктоочу катары болот. Башкача айтканда, бул жерде тең байланыштагы татаал сүйлөмдөрдү ачык структурада деп айтсак болот.

IV. and байламтасынын, байланыштыргыч мааниде колдонулушу менен пейзажды, жаратылыштын көрүнүштөрүн, жагдайды, каармандардын сырткы келбетин жана башкаларды сүрөттөөчү бөлүк катары кызмат кылат.

Бул учурда and байламтасы логикалык жактан жана ырааттуулук менен, өзүнчө сүрөттөрдүн жана жаратылыштын көрүнүштөрүн, каармандардын сырткы келбетин, ал абалды, жагдайды жана башка сүрөттөгөн сүйлөмдөрдү бириктирет.

Биринчи эки (же андан көп) тең байланыштагы сүйлөмдөр асиндетикалык жактан байланышкан болот жана бүтүрүүчү гана сүйлөм and байламтасы менен биригет. And байламтасы сүйлөмдүн аяктоочу сүрөттөөнү берет жана «бүтүрүүчү» катары атала алат.

28. “It was evening, the sun had set, and the stillness of the twilight was upon everything”

Кеч болучу, күн эчак олтурган жана күүгүмдүн жымжыртыгы бардык жерди каптаган.

And байламтасы менен байланышкан, эки компоненттен туруучу сүйлөмдүн тартиби да мүнөздүү.

29. “The pair of legs that carried him were reckety, and there was a bias in his gait which inclined him somewhat to the left of the straight line”

Аны кармап турган эки буту кыйрандап араң турган жана анын басыгында сол жакты көздөй кыйшайуу бар эле.

30. “The scanty parish dress, the livery of his misery, hung loosely on his feeble body; and his young limbs had wasted away like those of an old man”

Кебетеси кеткен кийим - жакырчылыктын кийими - анын арык денесинде салаңдап илинип турду жана анын жаш денеси абышканыкындай жүдөгөн болучу.

31. “Spiders had build their webs in the angles of the walls and ceilings; and sometimes the mice would scamper across the floor”

Жөргөмүштөр бурчтарга, дубалдарга жана үйдүн төбөсүнө желе тартышып жана анда мында полдо чычкандар октой атылып чуркап жүрүштү.

Эгерде, тең байланыштагы татаал сүйлөм эки же андан көп мүчөлөрү,

асендетикалык жактан байланышкан конструкцияда болуп, акыркы бүтүрүүчү гана бөлүгү and байламтасы менен берилсе, анда сүйлөмдүн ийкемдүү (сүйлөмдөрдүн тартибин өзгөртсө боло турган) деп айта кетсек болот. Бирок, and байламтасы менен берилген сүйлөм дайыма аяктоочу болушу керек да, байламтасыз байланыштагы калган сүйлөмдөр гана ордун алмаштыра алат.

Бул өңдөнгөн бардык сүйлөмдөрдүн and байламтасы менен байланышуусунда татаал сүйлөмдүн мүчөлөрүнүн орун алмашуусу мүмкүн; ал байланыш мүнөзүн өзгөртүүгө алып келбейт жана бардык айтылыштын мазмунун бузбайт. 29-мисалда: “His young limbs had wasted away like those of an old man, and the scanty parish dress..... hung loosely on his feeble body.

Сүйлөмдүн мындай тибинде тең байланыштагы сүйлөмдүн мүчөлөрүнүн ортосундагы анча бекем эмес байланышты көргөзүүчү структуранын ийкемдүү экенин айта кетүү керек. Мындай типтеги тең байланыштагы татаал сүйлөмдөрдүн потенциалдуу сандык составы чектелүү эмес, бирок тең байланыштагы татаал сүйлөмдөрдүн составында эки компонент кезигүүчү учурлар көп кездешет. Байланышып жаткан сүйлөмдөрдө грамматикалык чактардан колдонулушу окуянын, кыймыл аракеттин реалдуу логикалык берилишине шайкеш келет.

Биз and байламтасын, анын негизги бириктирүүчү маанисинде колдонулушун карап кеттик да, бириктирүүчү идеясын көргөзүүчү катары and байламтасына мүнөздү деп эсептеген учурларды анализдеп кеттик. Бирок, and байламтасынын маанисине мүнөздүү болгон бул учурда да, кандайдыр бир алкактын ичиндеги классификацияны дайыма сактабаган көп кырдуулук сакталат. Ошондуктан, биз бул учурдагы көбүрөөк кездешүүчү структуралык жана маанилик мүнөздү алдык. And байламтасына мүнөздүү болуп төмөнкү көрүнүштөгү сүйлөмдөрдүн байланышы саналат:

а) кыймыл-аракет, кубулуш, окуя, факты биринин аркасынан бири боло турган бир убакта өтөт.

б) and байламтасы менен берилген сүйлөм, сүйлөмдүн бир мүчөсүн ачып берет.

в) пейзаж, сырткы көрүнүш, жаратылыш көрүнүшүн жана башкаларды сүрөттөө киргизилет.

And байламтасынын бириктирүү мааниси тууралуу жогоруда айтылгандын барысы, мындай типтеги сүйлөмдөргө төмөнкү белгилер мүнөздүү деп жыйынтык чыгарып кетүүгө мүмкүнчүлүк берет:

1. Тең байланыштагы татаал сүйлөмдөрдүн компоненттеринин белгиленген тартиби сакталат («г» пунктагы кээ бир учурларды эске албаганда).

2. Тең байланыштагы сүйлөмдүн предикативдүү ядролорунун кандайдыр бир түзүлүш параллелизми жана көпчүлүк учурларда алардын түзүлүшүнүн шарттуулугу байкалат (грамматикалык чактардын формалары).

3. Тең байланыштагы сүйлөмдөрдүн түзүлүшүнүн параллелизми.

4. Көпчүлүк учурда and байламтасы менен катар эле, тең байланыштагы татаал сүйлөмдөрдүн ортосундагы байланышты аткаруучу элементтер болот (сөздөрдүн кайталанышы; жактама, шилтеме ат атоочтордун анаформикалык колдонулушу ж.б.).

5. Алынган типтеги тең байланыштагы сүйлөмдөрдүн сандык составы потенциалдуу жактан бирдей болбойт. Мындай типтеги татаал сүйлөмдөр бир же бир нече жөнөкөй сүйлөмдөрдөн турат. Эки компоненттен туруучу сүйлөмдөр көбүрөөк кездешет.

Бириктирүү маанидеги and байламтасы менен байланышкан сүйлөмдөрдү ийкемдүү эмес, ачык структурадагы сүйлөмдөр деп атап кетсек болот.

Адабияттар

1. Попова И.А., Сложносочиненное предложение в современном русском языке. - М., 1950. С. 358.

2. Гвоздев Н., Современный русский литературный язык. -М., 1968, с. 131.
3. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного англ. языка. - М., 1966, ст.33.
4. Виноградов В.В., Русский язык раздел III, союзы. -М-Л., 1947.